

FODOR JÓZSEFRŐL

AZ EGY KÖLTÉSNET TÖRTÉNETE ALKALMÁBÓL

A költő, a művész önvalloása mindig érdekes, izgalmas mind a nagyközönség, mind a szakmabeliek számára. Az emberek szeretnek belesni a „boszorkány-konyhára”, ahol a mű születik, alakul, formálódik; kíváncsian fürkészik a titkot: ki áll a mű mögött, milyen belső és külső ösztönzések készítették alkotásra. Hát még ha az alkotó saját művészetét, annak kialakulását, fejlődését szigorú logikával, önmagát sem kímélve kísérli meg elemezni. Ezt teszi Fodor József is posztumusz kötetében, arra keresvén a választ saját költészetét boncolva: „hogyan lesz egy életből, annak . . . nyersanyagából . . . egy maradandó valami, költészet . . .” Más kérdés: lehet-e egy önelemzés teljesen objektív? Bizonyára nem, de az *Egy költészet története* így is olyan életdarabokat, élményforrásokat hoz felszínre, amelyek megkönnyítik a költői mű elemzését, megértését.

Fodor József kész költőként, kiforrottan robban be 1923-ban, huszonöt éves korában az irodalmi életbe. Amikor első versei megjelennek Az Estben, Tóth Árpád úgy mutatja be, hogy

„a legnagyobb magyar tehetségek egyikének ígérkezik”. „Erős, dús fantázia — írja —, fojtotthevű nagy szenvedély, a természeti képek ritka mélységű átélése jellemzik az új költő minden sorát . . . Valami sajátos, barokk pompa és zsúfoltság jelentkezik benne, melynek ő az első magyar képviselője.”

Verseit olvasva József Attila is ezt írja nővérének: „. . . van egy Valaki, akivel érdemes felvenni a 'nemes' versenyt, különben ez a Valaki nagy súlyával belém fojtja a szót . . .” Az elismerés szinte egyértelmű, Mikes Lajos nyomban íróasztalt biztosít számára Az Est szerkesztőségében.

Önkéntelenül vetődik fel a kérdés: miért maradt ez a „sokat ígérő kezdés” beteljesületlen, miért nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket? Nyilván a költőt is foglalkoztatta

ez a probléma, és nem utolsósorban ez készítette az *Egy költészet története* megírására. Ezért idézi Turóczi-Trostler Józsefet, aki találon állapítja meg Fodor költészetét jellemezve:

„... az Ady után megmerevült lírában valami 'Durchbruch'-ot csináltál; és nem akadt, aki ezt tovább vigye, azaz veled együtt vitte volna tovább. Te itt maradtál egy nagy szobor alatt és egy nagy hagyománnyal, unokátlanul, egy – gyökereit magával együtt elveszejtő – árvaságban.”

Turóczi-Trostler itt a lényegre tapint, amikor Fodor költészetének „anakronikus” vonására, folytathatatlanságára hívja fel a figyelmet. A múlt kulturális örökségét magába szívó szépségkultusza, melyet a természettel és a kozmosszal összhangot kereső, kitárulkozni vágyó *én* romantikus pátosza hevít, ebben a formában valóban még önmaga számára is folytathatatlannak bizonyult. Költészetének expresszionista látomásossága, merész, fantáziadús képalkotása kétségkívül egy kibontakozó új költészet körvonalait sejtette, de magában rejtette az ezoterikus „énbe zárkózás”, elmagányosodás, társadalmon kívüliség veszélyét is.

Szabó Lőrinc a költő kitűnő kvalitásait, művészetének lenyűgöző, varázslatos erejét kiemelve már 1927-ben megállapítja első verskötetéről, a *Lihegő erdőkről* írt kritikájában: „Káosz ez a stílus, bozót és mámoros erdő, csíráztató anyaföld, metafizika és szeszvillogás a levegőben...” Kifogásolja, hogy a költő „kívül áll az életen”, „a kozmoszban él, amelyhez a fantázia fűzi”, „ziláltság és zavar és dühös pátosz túl sok van benne”. Végül szemére hányja, hogy: „Fascinálólág hatnak rá nagy példák, kevésbé látja a gesztustalan szépséget, nagyságot és egyszerűséget, ami szintén legmagasabb irodalom, s talán még nehezebb is”. Találon nevezi Fodor ekkori költészetét „konzervatív-expresszionista dzsungel”-nek.

Most, amikor a költő életpályája lezárult, egész életműve előttünk áll, igazat kell adnunk Szabó Lőrincnek: valóban ezek Fodor József költészetének Achillész-sarkai, melyek megszábták költői kibontakozásának, kiteljesülésének, lche-

rőségének a határait. Fodor mindent tud, amit egy költőnek tudnia kell, nincs téma, melyet gazdag képalkotó, teremtő fantáziája ne volna képes a művészet varázskörébe vonni. De talán éppen ez jelenti számára a buktatót: minden téma egyformán fontos neki, hiszen „a világ rendjében minden megérdemli a tanulmányozást”. És Fodor nem tud ellenállni az őt ért számtalan benyomásnak. Ő maga így vall erről: „Az én bajom a túlon túl sok mondani való, a túlon túl sok anyagomtól nem jutok magamhoz . . .” Ezért hiányzik Fodor művészetéből a legfontosabb, a lényeglátásnak az a mélysége, amely csak a legnagyobbaknak adatik meg.

Szépségkultuszával a Nyugat esztéta szárnyának örököse; nem véletlen, hogy a *Szépség koldusát* író József Attila lát benne versenytársat. De amíg József Attilánál a nyugatosok szépségideálja csak kiinduló pont, iskola sajátosan egyéni hangja megtalálásához, kiküzdéséhez, addig Fodor József számára „a szépséggel feltöltött mágneses tér” „az életben plusz valami, amivel a költészet az életnél több”. Mindenben a szépséget keresi, s nála a szépség nem játékosságot, könnyedséget jelent, hanem a fenségést, a csodálatost, a nagyszerűt. Kora azonban egyre kevésbé volt alkalmas a szépségben elmerülésre: állásfoglalást, ítéletet követelt. Ezért halványul meg, bizonytalanodik el költészete a harmincas években. Ő ezt életmódjának szertelenségével magyarázza, valójában arról van szó, hogy a „lényeglátás”, amire mindig törekedett, és a „szépségimádat” kerül nála ellentmondásba. Rádöbben, hogy a szépség csak felszín, amely eltakarja a dolgok igazi arcát, amint egyik versében írja: „A szépség ellensége a mélynek, Ezerféle a szépnek arca S ha meg is állapodok egynél Jön a másik és túlvet rajta.” (*Gyűlöletes nekem a szépség*).

A szépség valójában nem volt számára gyűlöletes, csak átértékelődött. Féja Géza írja 1935-ben megjelent *Utóhang* című kötetéről, hogy „a 'Szép' szolgálata, a l'art pour l'art” Fodornál „etikai tényező lett. S éppen ezért ez a magatartás méreven szembeállította korával s annak egész értékrendszerével.” Ezt ismerte fel Méliusz József is, amikor a Korunk-

ban fenti kötetéről írva Fodor zsákutcába jutott „polgári individualizmusát” bírálva határozottabb, harcossá állásfoglalására biztatja. A költő e kritikát fordulópontnak tekinti életében, s ez annyiban igaz is, hogy ekkor kerül kapcsolatba a baloldali antifasiszta mozgalommal, innentől rendszeresen ír a Korunkba, a Válaszba, a Népszavába és szerepel a munkásírók kiadványaiban is. Ars poetikája lényegében változatlan marad, de az embertelen kor, „amikor a már-már reménytelen napok a lélek misztikus mélységeibe menekültek”, nemcsak humanista, etikus tiltakozást vált ki belőle; hanem témáiban is változást eredményez. Költészete a bünt ostromozó ószövetségi prófétaát idézi, Illés prófétát, aki harcra száll Istennel, amiért a „garázdálkodásban megtűri Ákhábót és Jézabelt: az Irzael-beli zsarnok uralkodó párt”. E versek Hitler-ellenes, antifasiszta hangja — ha szimbolikusan nyilatkozik is meg — kétségtelen.

Szükségszerűen következik e szépségkultuszra épülő magatartásból a felszabadulás köszöntése, az országépítő, dolgozó nép ügyének maradéktalan vállalása, de szükségszerűen kerül szembe a költő a dogmatikus, voluntarista kultúrpolitikával is, és ítéltetik évekre kényszerű hallgatásra. Így vall erről az *Egy költészet történetében*:

„... amint a felszabadulás megtörtént, s megíródtak az ezeket megénekelő versek is: az én külön történelmem géniusza gondoskodott róla, hogy ne essen ki a témából, s hogy körülöttem mindenféle bonyódmalmak történjenek, amelyeknek különben nem kellene tartozniok egy költészet történetéhez... Tény az, hogy költészetem története a maga karakterén túl bonyolódik s politikával keveredik, ami nem mindig, előnyös színben mutat engem.”

Fodor József nem „politikus”, „közéleti” költő a szó szokványos értelmében: igazi hazája mindig a kultúra, a szépség, a művészet birodalma. Ezért tud csak 1956 után, a szabadabb irodalmi, kulturális légkörben újból önmagára, igazi költői hangjára találni. Művészete az induláshoz képest lényegesen ekkor sem változik, de elmélyültebb, kiteljesedettebb, kikristályosultabb lesz. Mind mélyebbre hatol a történelem kulturális értékeinek feltárásában, a világirodalom csúcspontjai, már

korai példaképei: Homérosz, Dante, Shakespeare, Milton, Hölderlin, Shelley, Keats és a többiek — különösen, mikor a helyeket is meglátogatja, ahol éltek, alkottak — arra készített, hogy versekben — gyakran több ezer sorra menőkben — tegye maradandóvá, mások számára is hozzáférhetővé, felejtethetetlen, csodálatos élményeit. Fodor ifjú korától egészen a haláláig mesteri módon próbálta ki az összes versformákat, kifejezési módokat, anélkül, hogy bármelyik iskolává vált volna számára. „Minden írás szükségből ered” — vallja jelen kötetében: „megpróbálni a már abbahagyhatatlant, s megpróbálni egy új időt, teret, kivívni a semmiből az új összefüggéseket, megkezdeni a teremtést, mégha kusza, szeszélyes sorokból áll is az a valami...”

Ennél magasabb mércét kevesen állítottak maguk elé, de szükségszerűen maga után vonja: ez azt is, hogy Fodor költészete igazában sohasem vált, nem válhatott népszerűvé, a szélesebb néprétegek olvasmányává. Műveinek élvezetért, költészete burkának feltöréséért keményen meg kell küzdeni, s ez legtöbbször igen széles körű kulturális, történelmi ismereteket igényel. Valójában csak a kiváltságosok, a művészi szépség mániákusai, szerelmesei tudják igazán értékelni, érzékelni sajátosan egyéni, gyakran bravúros látás- és formakultúráját. És ezt nemcsak — a válogatásokat figyelmen kívül hagyva — tizenöt önálló verskötete tanúsítja, hanem az *Egy költészet története* is, melyet felesége, Sinkó Zsuzsa, fáradtságos munkával, hátrahagyott kézírataiból, feljegyzéseiből — a költő intencióihoz híven — rendezett sajtó alá.

KISPÉTER ANDRÁS